

Obrov in posebej Slovanov, katerih prihod je v času do leta 600 povsem spremenil etnično in politično podobo prostora, ter dejal, da so bili Slovani skupaj s Hrvati v večini, da pa so z Obri sodelovali in od njih sprejemali nekatere običaje in kulturo.

Referat drugega madžarskega predstavnika *Gaborja Vekonyja* je spregovoril o selitvah in nastajanju ljudstev v podonavskem prostoru do začetka 13. stoletja. Kazanski kaganat ni zadrževal priseljevanja iz azijskega prostora in prav s primerom izraza kagan (kakan, turško kaffkan), ki se je uveljavil in za dolgo ohranil v madžarskem jeziku, je avtor pokazal na vplive, ki so prihajali od tam.

Štajerski zgodovinar *Karl Spreitzhofer* je svoj nastop posvetil oblikovanju razmerij na Štajerskem po razpadu rimskih obmejnih utrd in državne organizacije, ko je bil štajerski prostor pretežno izseljen. Preostali rimski naseljenci so se ohranili le v osrednjih mestih in njihovi neposredni okolici, o čemer pričajo nekatera krajevna in predvsem rečna imena. Imena naselij so eden temeljnih virov za rekonstrukcijo etničnih odnosov v srednjem veku, rezultati njih raziskovanja pa se v glavnem ujemajo z dogajanjem raziskav naselbin in sporočilom pisnih virov.

Tako se je tudi *Alenka Šivic-Dular*, druga slovenska predstavnica na tokratnem srečanju, lotila vprašanja odseva etnogeneze v jeziku ter vprašanju razvoja krajevnih imen dodala še izjemno zanimiv prispevek k raziskovanju etimologije lastnih imen. Opozorila je na to, da je izraz »alpski Slovani« izrazito geografski pojem, ki nima ustrezne izpeljanke za ime jezika (alpska slovanščina) in da je razvoj slovenščine mogoče razvrstiti v tri faze (naselitev, konsolidacija in integracija, čas do konca 11. stol.), podobno kot velja za slovaščino, ki da je stik oziroma nadomestek panonske kontaktne cone med srbsčino in češčino. Kontakt Slovanov s staroselci na današnjem Slovenskem in severnem ozemlju verjetno ni bil ne dolg ne intenziven, kar je razvidno iz tega, da je v slovenščini največ starejšega ili-ro-venetskega substrata, latinski pa je šibkejši in razširjen le na zahodu. Pomembna značilnost je prevzem prej adstrata kot substrata: frekvenca romanskega narašča v smeri proti zahodu (tudi furlanski), drugi močan adstrat pa je seveda germanski.

Z referatom *Alenke Šivic-Dular* z Oddelka za slovenske jezike in književnost na ljubljanski Filozofski fakulteti je bilo slovensko zastopstvo edino, ki se je interdisciplinarnega pristopa k tokratni temi lotilo nekoliko drugače od drugih: vse druge delegacije je vsaj enega od obeh referatov zaupale arheologom. Bolj zaradi njihovih kot zavoljo lingvističnega prispevka je postalo očitno, da bo treba v prihodnje razmisliti o širini interdisciplinarnosti teh zgodovinskih srečanj: referati arheologov so bili zgodovinarjem mestoma namreč precej nerazumljivi, skoraj vedno pa so za seboj pustili vprašanje, kaj in koliko lahko zgodovina od arheologije pravzaprav pričakuje in zahteva. Nobenega dvoma ni, da so srečanja različnih ved potrebna in nujna, in čeprav strinjanja med njimi ni mogoče zahtevati, je potrebno vsaj soočanje in razumevanje. Tako so sicer dobro pripravljene prispevki prisotnih arheologov največkrat ostali brez ustrezne razprave sodelujočih; očitati pa bi jim bilo mogoče tudi, da so ob naravnosti v raziskovanje posameznih kultur pozabili na kvantifikacijo najdišč, ki bi bila, prikazana na zemljevidu celotnega obravnavanega prostora, izredno koristna pridobitev ne samo zgodovinarjem in arheologom. Problem premajhnega soočanja arheološkega dela in dognanj med strokovnjaki posameznih dežel, predvsem pa problem različnih terminoloških in metodoloških pristopov so sicer izpostavili že arheologi sami.

Edina večja neprijetnost letošnjega srečanja je bilo veliko število odsotnih referentov: manjkala sta namreč oba madžarska in en predstavnik Hrvaške. V takšnih primerih je razprava po prebranem prispevku nemogoča, vrednost referata pa zato precej zmanjšana.

Za konec je mogoče reči, da je tokratno srečanje v celoti izpolnilo svoj osnovni namen: prijetno druženje ljudi, ki se v sosednjih deželah posvečajo podobnim vprašanjem, je opozorilo na nekatere nove probleme, skušalo odgovoriti nanje, in v času, ko so postala vprašanja naroda, etnika in državnosti na teh dveh temeljih pomembnejša od vseh drugih, blaznostim ni ponudilo nove žerjavice pod plamen. V celoti dobro pripravljenemu simpoziju sta graška in štajerska deželna vlada posvetili precejšnjo pozornost, saj je udeležence prvi večer sprejel štajerski deželni glavar, drugega dne pa smo bili gostje v mestni hiši. Obisk zanimivega muzeja na prostem je simpoziju dodal še eno prijetno in poučno noto, Slovenci pa smo bili zadnjega dne sploh lahko zadovoljni, saj so organizatorji posvetovanja v Rogaški Slatini med letošnje udeležence že razdelili zbornike lanskih referatov.

Alja Brglez

PETSTO LET KOLEGIATNEGA KAPITLJA V NOVEM MESTU

Okrogle obletnice v zgodovini naših krajev so vedno prilika ne le za njihovo zunanje polepšanje ampak tudi za kritičen pogled v preteklost. Ta je še toliko bolj pomemben, ker so povojne migracije prebivalstvo naših mest zelo spremenile. V Novem mestu starih meščanov skoraj ni več, ali bolje, v množici prišlekov sploh ne pridejo več do izraza. Ko so se v mestu razširile govorice o nameranih prireditvah v zvezi s 500-letnico kapitlja, se je hitro pokazalo, da velik del sodobnih

Novomeščanov ne ve, kaj je kapitelj, od kod ima ime mestni grič, skratka, nemajhna zmeda. Tudi ti momenti so prispevali k odločitvi, da je treba prireditve zasnovati tako, da bodo razumljive in dostopne kar najširšemu krogu prebivalstva, hkrati pa naj bi imele trajne posledice tako v zunanji in notranji ureditvi stavb kapiteljskega kompleksa ter seveda v publikacijah.

1. Znanstveni simpozij ob 500-letnici Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu.

Novo mesto, 22. in 23. aprila 1993.

Najbolj pregleden članek o zgodovini novomeškega kapitlja je doslej napisal Ivan Vrhovc v svoji zgodovini Novega mesta. Ker je v njem kar nekaj napak, predvsem pa je po njegovem izidu preteklo že nekaj desetletij, hkrati pa je bilo napisanih kar nekaj razprav o arhitekturi kapiteljske cerkve in je vse to klicalo po kritičnem pretresu, je bila sprejeta odločitev o znanstvenem simpoziju. Zamišljen je bil tako, da bi po kronološkem redu obravnavala probleme, ki jih razrešujejo zgodovinarji, umetnostni zgodovinarji, muzikologi in literarni zgodovinarji. Glede slednjih je bilo nemalo težav, saj imamo malo specialistov za starejše slovstvo, z nabožnim se verjetno nihče posebej ne ukvarja, zelo redki so tudi specialisti za naše neslovensko slovstvo. V tem pogledu je bil simpozij gotovo pomanjkljiv. Kot pozitivno pa moramo omeniti, da je zaradi osebnih razlogov zadnji moment odpovedal le Sergio Tavano, ki naj bi referiral o Tintorettovi sliki sv. Nikolaja, da so vsi referenti referate skrbno pripravili, da je bil izredno dober tudi obisk.

Uvodno predavanje Kapitelj v zgodovini Cerkve na Slovenskem je imel France M. Dolinar. Poleg predstavitve ustanove kot take in primerjave z drugimi sorodnimi institucijami na slovenskem etničnem ozemlju se je zadržal predvsem pri političnih in cerkvenih razmerah, ki so pripeljale do njegove ustanovitve. Te so namreč bistveno širše in z drugačnim ozadjem, kot pa ga je mogoče videti, če upoštevamo le iniciativo šentrupertskega župnika in njegovih somišljenikov.

O arheološki preteklosti Kapitlja kot mestnega griča je govoril zdaj že pokojni Tone Knez. To je bil njegov zadnji javni novomeški nastop. Poudaril je veliko nesorazmerje med arheološkim pomenom ozemelj, kjer je bila nekoč pristava (Marof) in kjer je danes cerkev s proštijo. Seveda pa odsotnost najdb na tem prostoru še ne dovoljuje dokončnega sklepanja. Franc Baraga je predstavil svoje ugotovitve ob urejanju kapiteljskega arhiva in knjižnice. Kar je ostalo, so ostanki ostankov. Številni požari in Ilirske province so naredili ogromno škodo. Božo Otorepec je predstavil ustanovne listine v letih 1493–1509. Proces nastajanja kapitlja ni bil enostaven in ni slučajno, da so nekateri kot ustanovno listino omenjali zadnjo. Posebej se je zadržal pri tej listini, na njej je v izredno lepi miniaturi upodobljen sam cesar Maksimilijan. Jože Mlinarič je obravnaval župnije novomeškega kapitlja. O tej problematiki večina Novomeščanov nič ne ve, čeprav je na primer A. M. Slomšek prav zaradi tega obiskal Novo mesto, ki mu ni ostalo ravno v najlepšem spominu. Poslušalci so še posebej prisluhnili nekaterim pojasnilom o cerkveni organizaciji, ki jo večina zgodovinarjev zelo slabo pozna.

Emilijan Cevc je začel umetnostnozgodovinsko problematiko. Analiziral je dosedanja dognanja iz stavbne preteklosti kapiteljske cerkve. Njegove ugotovitve v marsičem spreminjajo dosedanje ugotovitve Mušiča in Komelja. Vincenc Rajšp je prikazal »spornega« prošta Polydorja de Montagnano. Po njegovem mnenju ga moramo obravnavati v času in prostoru, vedeti, kaj je moral in smel delati in od »spornega« prošta Polydorja de Montagnano. Po njegovem mnenju ga moramo obravnavati v času in prostoru, vedeti, kaj je moral in smel delati in od »spornosti« ne ostane skoraj nič. Anica Cevc je spregovorila o slikah Valentina Metzingerja, ki so v stranskih oltarjih. Medtem ko Novomeščani Tintoretta skoraj po božje častijo, se za dela tega slikarja premalo zmenijo in so v dokaj slabem stanju. Če upoštevamo še njegova druga dela, ki so bila in delno še so v mestu in njegovi širši okolici, bi ga lahko šteli za »dolenjskega« slikarja. Cevčeva je tudi rehabilitirala prošta Marottija. Tomaž Faganel je predstavil glasbo klasicizma v novomeških arhivih. Mišljena sta kapiteljski in frančiškanski. Ker je njihova skupnost bila drugače organizirana kot kapitelj, se je pri njih več ohranilo. Zaradi preje sprejetih obveznosti je prvega dne referiral tudi Luigi Tavano, ki je govoril o korespondenci med stiškim opatom Tauffererjem in proštom in prvim goriškim nadškofom grofom Attensom.

Drugi dan simpozija je začel Jože Ciperle s pregledom kapiteljskega šolstva do ustanovitve gimnazije 1746. leta. Zdi se, da je njegov referat jasno pokazal potrebo, da bodo morale biti prireditve ob 250-letnici novomeške gimnazije posebej posvečene novomeškemu šolstvu. Med pomembne rezultate simpozija moramo nedvomno uvrstiti tudi vest, da je bila najdena kronika novomeškega kapucinskega samostana. Predstavil jo je Metod Benedik. V njej je obilo novih podatkov za zgodovino mesta, posredno bo marsikaj novega mogoče ugotoviti glede jezikovne kulture. Znamenita Levstikova opazka o nemško govoreči dolenjski metropoli je skoraj gotovo veljavna le za nekaj desetletij druge polovice 19. stoletja. Ana Lavrič je predstavila velike želje po ustanovitvi škofije, ki so pri posameznikih še vedno žive. Jelka Pirkovič je spregovorila o prostorskem odnosu med mestnim jedrom in kapiteljskim kompleksom. Njen trostopenski razvoj je dokaj prepričljiv, čeprav veliko zgodovinarjev še vedno prisega na Milka Kosa. Edino literarnozgodovinsko predavanje je imel Jože Faganel. Govoril je o kanoniku Matiji Kastelcu in zahteval

prevrednotenje njegovega dela in delovanja. Omenili smo že zahtevo Anice Cevc, da je treba spremeniti odnos do notranjščine cerkva. Z referatom o kornih klopeh jo je podprla tudi Barbara Jaki. Čeprav več ne služijo svojemu namenu, bo vendar treba zanje poskrbeti na način, ki bo ohranjal vrednost o njihovi vlogi. Poseben problem so tudi orgle. Po ugotovitvah Eda Škulja so trenutne že šeste, mesto in seveda cerkev bi potrebovala sedme.

Janez Šumrada, Stane Granda in Andrej Vovko so obravnavali zadnjih dvesto let kapiteljske preteklosti, v katerih je od dejanskega ali namišljenega srednjeveškega blišča ostalo predvsem ime. Število kanonikov se je zmanjšalo, pa tudi sicer je bilo več nazadovanja kot napredka. Francozi so kapitelj 1810. leta ukiniteli, po 20. letih je začel ponovno živetariti, v drugi polovici 19. stoletja je notranjščina cerkve doživela vrsto pretežno neposrečenih sprememb, njeno slikovito zunanjsčino bi skoraj uničili, prva svetovna vojna ga je v finančnem pogledu spravila na kolena, državljanska vojna je pahnila v kraško brezno enega izmed kanonikov, poveljne razmere pa nadvse zgovorno ilustrira zažig škofa Vovka. Pa vendar. Marinka Dražumerič je s prikazom konzervatorskih posegov v zadnjih letih uspela prepričati navzoče, da so časi, ko so na mestu sedanje cerkve snovali spomenik revoluciji, za določeno obdobje mimo. Odnos meščanov do mesta, katerega simbol je Kapitelj s cerkvijo in proštijo, se v zadnjih letih le spreminja na bolje. K temu naj bi pripomogel tudi predvideni zbornik z gornjimi referati.

2. Razstava: Dragotine kapiteljske cerkve v Novem mestu.

Novo mesto, 23. aprila–15. septembra 1993

Že v uvodu smo opozorili, da je v naših mestih poseben problem, osvestiti doseljence v odnosu do zanje nove kulturne dediščine. Veliko je mogoče doseči z zgodovinskimi razstavami, še zlasti, če so sodobno postavljene in ustrezno reklamirane. Vse te naloge so si zadali tudi s postavitvijo dragotin kapiteljske cerkve v obeh dvorah Dolenjske galerije. Za to priliko jih je z nekaterimi montažnimi rešitvami še posebej usposobil pronicljivi arhitekt Marjan Loboda. Strokovno so razstavo pripravili delavci Dolenjskega muzeja na čelu z Majdo Pungercar in Jožefom Matjivičem. Osredotočena je bila na galerijo kapiteljskih proštov, cerkvena posodja in oblačila, arhivsko gradivo in nekatere druge predmete iz proštije in kapiteljske cerkve. Vrsta slik in drugih ekspozitov je bila posebej za to priliko restavrirana ali vsaj temeljito prečiščena, po dveh desetletjih smo lahko videli vrsto liturgičnih oblačil, ki jih je nosil zadnji infilirani prošt Alojzij Štrukelj (1956–1973).

Ob pripravah na razstavo se je največ vprašanj vrtelo okoli vrednosti galerije proštov. Mnenja so bila zelo deljena. Restavriranje je pokazalo, da je bila skepsa o smotrnosti investicije v restavriranje odveč, da so slike v številnih pogledih dokaj izpovedne, da imajo določeno dokumentarno in estetsko vrednost. Cerkveno posodje seveda ni podobno tistemu, ki ga občudujemo v zakladnicah evropskih katedral. Najstarejši primerki so iz 17. stoletja, prevladuje druga polovica 19. stoletja. Tudi tu je čutiti posledice francoskega vladanja kot tudi prejšnjih časov. V preteklosti je bilo veliko odtujenega. Tudi liturgične obleke so bile v preteklosti slabo varovane in vzdrževane. O arhivu smo bistvo že povedali. Poudariti pa je treba, da so bile te posledice hudih časov na razstavi uspešno premagane, občutili so jih predvsem tisti, ki o teh stvareh vedo nekoliko več. Mnogi so vrsto predmetov prvič videli. Mala anketa podpisanega je pokazala, kako kratek je spomin. Celo bivši ministri se na primer maniplo več ne spominjajo. Tako so bili razstavljeni predmeti za del obiskovalcev srečanje z doslej neznano kulturo, za del pa obujanje spominov. Pokoncilski novomeški prošt namreč ne nosi več nekaterih škofovskih insignij kot prejšnji. Posebej je treba pohvaliti tudi izbor arhivskega gradiva. Žal je pač tako, da to mnogokrat obiskovalce predvsem utruja, saj ga niso sposobni brati. Seveda ga tudi večina novomeških ni znala, vendar je bilo postavljeno tako, da je bilo prijetno za oči, pa tudi prebrati se je marsikaj dalo.

Razstava je pokazala, da so delavci Dolenjskega muzeja sposobni slediti trendom v slovenski muzeologiji. Obžalovati moramo, da je niso videli tudi drugje. Prav bi bilo, da bi jih uspeh vzpodbudil k novim dejanjem, ne pa da jih bi po stari dolenjski navadi uspaval. Nenezadnje, generacija, ki je nasledila Janka Jarca in njegove sodelavce, je mestu in njegovi okolici še v marsikaterem pogledu velik dolžnik.

3. Katalog: Dragotine kapiteljske cerkve v Novem mestu.

Novo mesto: Dolenjski muzej 1993, 160 strani.

K dobri razstavi sodi tudi dober katalog. Znani so primeri, ko so njegovi članki preseglji pomen in kvaliteto razstave, čeprav so številnejši obratni. Vrsta tekstov, ki bi lahko bila objavljena v takem katalogu, bo izšla v posebnem zborniku kot gradivo simpozija. Kljub temu je katalog razstave takšen, da moramo nanj posebej opozoriti. Čeprav je v zadnjih letih izšlo pri nas precej knjig s podočja cerkvene zgodovine, pa smo siromašni, ko gre za razprave o liturgičnem posodju in oblekah.

Uvodno besedilo o kapitlju je prispeval France M. Dolinar. V posebnih razpravah pišejo Jožef Matijević o galeriji novomeških proštov, Anton Miklavžin o restavratorskih delih na slikah, saj so bile nekatere večkrat preslikane, Lev Menaše o podobi Brnske Matere božje iz proštove kapele, Marjetica Simoniti o liturgičnem posodju, Majda Pungerčar pa o cerkvenem tekstilu ter zlatarjih, srebrarjih in pasarjih v Novem mestu. Kratke oznake o razstavljenih predmetih so naredili že omenjeni Matijević, Simonitijeva in Pungerčarjeva, o listinah pa Franc Baraga, ki je prispeval tudi kratko kronologijo dogodkov, povezanih s preteklostjo kapitlja. Čeprav so se nekateri avtorji srečevali z nemajhnimi težavami, z vrsto tovrstnih problemov so se prvič spopadli, jim moramo biti za katalog iskreno hvaležni. Večjega dela cerkvenih posod in oblek tudi poslej ne bo mogoče videti. Dovolili bi si le eno pripombo. Pri fotografijah nekaterih delov cerkvenega tekstila bi morali upoštevati ali pa vsaj nakazati razmerja velikosti. Med štolo in maniplom, burso in velumom so te kar precejšnje. To iz objavljenega ni razvidno. Pogrešamo tudi nekaj besed o cerkvenih banderih. Če nas spomin ne vara, tudi v cerkvi niso bila razstavljena. Pa je sv. Nikolaj tako mogočen!

Ob koncu naj zapišemo, da sta bila že pred temi prireditvami urejena tudi arhiv in knjižnica novomeškega kapitlja. Slednja je dobila tudi novo opremo, proštija pa prostor, ki si ga velja posebej ogledati. V njem bi bilo tudi prijetno študirati.

Stane Granda

WOLFOV SIMPOZIJ V RIMU Slovenik, 13.–18. september 1993

Slovenska teološka akademija v Rimu je organizirala že 13. simpozij o pomembni osebnosti iz zgodovine Cerkve na Slovenskem. V letošnjem letu je bil posvečen škofu Antonu Alojziju Wolfu (1782–1859) ali natančneje obdobju njegovega škofovanja (1824–1859). Potekal je v prostorih Slovenika, slovenskega papeškega zavoda v Rimu. Pokrovitelj znanstvenega srečanja je bil slovenski metropolit in ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar, ki ga je zastopal stolni kanonik msn. Melhior Golob.

Obdobje škofovanja Antona Alojzija Wolfa sega v eno najbolj prelomnih obdobjev slovenske zgodovine. Na eni strani je propad fevdalizma in absolutizma, osvobajanje Cerkve iz fevdalnih in državnih spon, na drugi slovensko nacionalno in politično prebujanje, ki Slovence oblikuje v enega izmed subjektov avstrijske politike. To so bili okviri, ki so določali vsebino simpozija. Ker imamo znotraj teh dejstev še vrsto neraziskanih vprašanj, cilj simpozija ni mogla biti nova podoba omejene dobe, niti ne revizija dosedanjih znanj in ocen, ampak predvsem spodbuda za nova temeljitejša in neobremenjena raziskovanja.

Uvodni referat o Wolfu je imel France M. Dolinar, avtor doslej najboljšega članka (v Slov. biografskem leksikonu) o tem velikem Idričanu. Njegove besede niso izvenele v hagiografski uvod v simpozij, ampak v opozorilo o treznejšem in nešablonskem pristopu k temu času in njegovim problemom. Za primer naj navedemo samo govorjenje o janzenizmu, ki se opleta v številnih, tudi najnovejših raziskavah, pa je le malokdo pripravljeno pomisliti, kaj ta oznaka sploh pomeni. Širše razmere obdobja Wolfovega opravljanja škofovske službe je prikazal Vasilij Melik. Opozoril je na glavne politične dogodke, upravne in politične ideje, pretok ljudi in zlasti informacij ter porajanje nacionalnih idej. Opozoriti velja predvsem na njegov poudarek dejstvu, da od oznake Slovenija za prostor, ki ga naseljujejo Slovenci, ni daleč od ideje o njegovi združitvi v eno upravno enoto. S tem je bilo že dano eno od izhodišč za naslednji referat, ki ga je imel Stane Granda. Ljubljanski škof narodnemu gibanju ni odkrito nasprotoval, ni ga niti podprl. Podprl pa je izdajo znamenitega slovarja, ki pa je bil eden rezultatov delovanja Slovenskega društva leta 1848/49 v Ljubljani. Veliko bolj je bil aktiven pri razpiranju državnih spon, ki so hromile delo Cerkve. V tem pogledu njegov pomen presega ostale škofe, ki so imeli v svojih škofijah Slovence. Borut Košir, profesor cerkvenega prava na ljubljanski teološki fakulteti, je predstavil konkordat iz leta 1855. Najprej je pokazal različne teoretične pristope k takim mednarodnim pravnim aktom, potem pa je prikazal vsebino 66 členov ter tajnega dodatka. Sledil je referat Janeza Cvirna o gospodarskem razvoju na Slovenskem v obravnavanem času. Čeprav je vsebinsko bolj sodil neposredno Melikovemu prispevku, je s poudarki na tehnološko in ekonomsko zaostajanje slovenskih dežel, zlasti Kranjske, lepo zaokrožil splošnejši zgodovinski sklop Wolfovega simpozija.

Idrijski arhivist Janez Pirc je predstavil stike med Idrijo, škofovim rojstnim krajem, in velikim rojakom. Čeprav rodbina v kraju ni pustila trajnejših sledov, je bil vendar mož na Idrijo izredno navezan in ji je v mnogih pogledih pomagal. Wolf je bil v marsikaterem pogledu nadpovprečna osebnost. Bil je namreč veliki organizacijski in finančni talent, hkrati pa mož, ki je bil izredno dobro zapisan na dvoru. S svojimi talenti in delavnostjo ter zvezami je dosegel več kot marsikateri njegov predhodnik in stanovski sodobnik. To je bilo lepo razvidno iz drugega referata Franceta M. Dolinarja, v katerem je primerjal njegovo vedenje škofije s predhodnikom Gruberjem. Na podlagi škofovih poročil v Rim in vizitacij je tudi ponovno ugotovil, kako napačna je vrsta ocen in trditev,